

DR. MISKOLCZINÉ
DR. JUHÁSZ BOGLÁRKA*

A laikus elemek részvétele a büntető bíráskodásban

Régóta foglalkoztatja a jogásztársadalmat az a kérdés, hogy vajon a XXI. századi viszonyok között szükség van-e laikusok részvételére az igazságszolgáltatásban. A napjaink jogi szakirodalmában „sláger” témaként számon tartható esküdtzéki bíráskodás előnyeit méltatni, alkalmatlanságát állítani nem lehet anélkül, hogy tisztába ne kerülnének a viszonyítási alapot, vagyis az ülnöki rendszert meghatározó alapvető szabályokkal, valamint a jogi normákon kívül érvényesülő törvényszerűségekkel. Ahhoz, hogy átlássuk a társasbírói formák közti alapvető különbségeket, nem csupán az eljárásban betöltött szerepüket és működési metódusukat kell megvizsgálnunk, hanem szervezeti szempontokra, sőt bizonyos jogszociológiai, pszichológiai aspektusokra is figyelemmel kell lennünk. Az ülnöki tevékenységet kísérő szkepticizmus nem csupán a XXI. század magyar jogászainak véleményét jellemzi. Egy Lengyelországban végzett empirikus vizsgálat szerint a jogászok jelentős része már 1966-ban meg volt győződve arról, hogy az ülnökök többsége semmilyen szerepet nem játszik a büntetőeljárás során. Annak ellenére, hogy az ülnökök az ügyek közel 40%-ban kifejezésre juttatták önálló álláspontjukat, a megkérdezett bírák 51%-a, az ügyészek 73%-a, az ügyvédek 85%-a volt azon a véleményen, hogy az ügy érdemi eldöntését számottevően nem befolyásolták.¹

Hazánkban a nem hivatásos bírák ítélezési tevékenységben betöltött súlya, és ennek megfelelő megbecsülése az 1950-es, 1960-as években volt a legnagyobb. Ennek azonban – sajnálatos módon – nem jogpolitikai, sokkal inkább pártpolitikai okai voltak, hiszen az „igazságosan, részrehajlás nélkül, lelkiismeretesen, a nép érdekeinek szem előtt tartásával” íté-

* Fővárosi főügyész, kirendelve a Legfőbb Ügyészség Személyügyi, Továbbképzési és Igazgatási Főosztályának Igazgatási Osztályára

¹ Rácz Attila: A népi ülnöki intézmény és fejlesztésének elvi-gyakorlati kérdései a szocialista országokban. In: A népi ülnök részvétele a bírói ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 58. o.

hoz soraikba „rendszerellenes” személyek is beke-
rülhessenek.³

A hatályos büntetőeljárás törvény szabályai szerint egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács kizárólag első fokon járhat el, mind a járásbírói bíróságon, mind a törvényszéken. Járásbírói bíróságon – főszabály szerint – azokban az ügyekben jár el ülnöki tanács, melyekben a törvény nyolcévi vagy súlyosabb szabadságvesztés kiszabását rendeli el. A jelenlegi szabályozás egyértelműen a társas, és azon belül is a vegyes bíróság létjogosultsága mellett foglal állást, hiszen a törvény úgy rendelkezik, hogy mind a járásbírói bíróság, mind a törvényszék tanácsának elnöke elrendelheti, hogy az ügyet két hivatásos bíróból és három ülnökből álló tanács tárgyalja, amennyiben ezt a vádlottak nagy száma, vagy az ügy különösen nagy terjedelme indokolja. A törvényszék az előbbieken túl öttagú tanács elé utalhatja az ügy tárgyalását akkor is, ha a bűncselekményre a törvény életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabását is lehetővé teszi.⁴

Ma Magyarországon ülnök az a 30. életévét betöltött, de 70. életévét be nem töltött, büntetlen előéletű, cselekvőképes magyar állampolgár lehet, aki közügyektől eltiltás hatálya alatt nem áll, bírói esküt tett és büntetlen előéletét hatósági erkölcsi bizonyítvány-

² A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 4. § (1) bekezdése

A Magyar Népköztársaság bírósági szervezetéről szóló 1954. évi II. törvényben már népi ülnöknek nevezett nem hivatásos bírákat ugyanazok a szervek választották, mint a hivatásos bírákat, tehát a járási illetve megyei tanácsok. Az általuk megválasztott ülnökök jegyzékét küldték meg a megfelelő szintű bíróság elnökének. Olyan dolgozó lehetett érdemes a megválasztásra, „aki kellő szocialista öntudattal rendelkezik, tisztában van a nép vagona, a társadalmi tulajdon megvédésének jelentőségével, kellő politikai iskolázottsága van, tudatában van annak, mennyire fontos az állami és a munkafegyelm megtartása, ismeri a dolgozó nép életét, ügyeit, harcok elvtárs.” (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára, Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest, 1954. 33. o.)

³ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbvitel egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 2–3. §

⁴ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (továbbiakban: Be.) 14. § (1)–(4) bekezdés, 271. § (1)–(2) bekezdés

nyal igazolta.⁵ Konkrét bíróság vonatkozásában további kritérium a bíróság illetékességi területén lakóhellyel rendelkezés. Tekintettel arra, hogy a Be. két olyan külön eljárást is szabályoz, melyben a speciális tanács jár el, ezekben a tanácsokban speciális szabályok érvényesülnek az ülnökök vonatkozásában. Az elsőfokú katonai büntetőeljárás ülnökeinek a Magyar Honvédségnél, illetve rendvédelmi szervnél hivatásos szolgálati viszonyban kell állniuk, a fiatalkorúak büntetőügyeiben pedig első fokon a tanács (legalább) egyik ülnökének pedagógusnak kell lennie.⁶ Az ülnöki tisztség demokratikus elveken nyugvó választás útján jön létre, melyben a nemzetiségi önkormányzatok is szerephez jutnak. A választás joga a helyi önkormányzat, valamint a települési illetve területi nemzetiségi önkormányzat képviselő testületét illeti meg.⁷ Az ülnökök függő jogi helyzetének megítélése kapcsán fontosnak tartom rögzíteni a következőket. Az ülnök javadalmazása kétféle módon történhet. A munkaviszonyban, illetve munkaviszony jellegű egyéb jogviszonyban (kormánytisztviselői, közszolgálati, közalkalmazotti, szolgálati, valamint foglalkoztatásra irányuló más jogviszonyban) állókat távolléti díj illeti meg. A távolléti díjat az esedékesség időpontjában érvényes alpbér, pótlékátalány, illetve az esedékesség időpontját megelőző utolsó hat hónapra kifizetett teljesítménybér és bérpótlékok figyelembevétele alapján kell megállapítani, így az ilyen jogviszonyban álló ülnök javadalmazásának alapját a munkaszerződés illetve – a kizárólag törvényen alapuló – kinevezési okirat stb. állapítja meg. Az ülnöki működés időtartamát munkában töltött időként kell figyelembe venni. Az előbbi jogviszonyban nem álló, illetve az ülnöki működés idejére munkabérben nem részesülő ülnököt tiszteletdíj illeti meg, melynek *egy napi mértéke* a bírói illetményalap egy napi összegének 25%-a, ami jelenleg bruttó 4 662 (nettó 3 916) forint.⁸ Ezt az összeget egyébként a munka és ahhoz hasonló jogviszonyban állók egy napra eső díjazásának is el kell érnie. Az előbbieken túlmenően az ülnök részére – törvényben meghatározott összeg erejéig – bankszámla hozzájárulás is adható.⁹ Míg a '90-es években a nyugdíjas, nem ritkán 60–70 év körüli ülnökök jelenléte volt a meghatározó, napjainkra már ez az arány kicsit már „javult,” és a fiatalabb, 40 év körüli korosztály is képviselteti magát, elsősorban a munkanélküliek. A tapasztalatok szerint inkább nők jelentkeznek ülnöknek, bár férfiakat is felfedezhetünk soraikban.¹⁰

⁵ A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló 2011. évi CLXII. törvény (továbbiakban: Bjt.) 212. § (1) bekezdés, 214. § (3) bekezdés, 218. § (1) bekezdés, 220. § (1) bekezdés d) pont

⁶ Be. 448. § (3) bekezdés, 472. § (1) bekezdése, Bjt. 212. § (2) bekezdés, 213. § (1) és (2) bekezdés

⁷ Bjt. 215. § (1) bekezdés

⁸ Magyarország 2014. évi központi költségvetéséről szóló 2013. évi CCXXX. törvény 56. § (1) bekezdése alapján a bírói illetményalap 2014-ban 391 600 Ft. Az egy napra eső illetmény kiszámítása során 21 munkanapot vettem figyelembe.

⁹ A díjazás szabályait a Bjt. 221. § (1)–(6) bekezdése, valamint a 2012. évi I. törvény a Munka törvénykönyvéről 148. § (1) bekezdése tartalmazzák.

¹⁰ A megállapítások egy része saját tárgyalási tapasztalataimon, más része

Az ülnökök megbízatása 4 évre szól. Az ülnököt előre megállapított rendben a bíróság elnöke hívja be és osztja be ítélező tanácsokba.¹¹ A behívás azonban inkább praktikus megfontolások szerint történik, mintsem a – sok szempontból kívánatos – fluktuációt biztosító rotációs elv alapján. A hivatásos bírók ugyanis többnyire összeszokott tanácsokban járnak el. Az ülnökök beosztását a gyakorlatban ellátó ún. ülnöki előadó¹² elsődlegesen azokat az ülnököket osztja be a tanácsokhoz, akikkel a tanács elnöke már korábban is együtt tárgyalt. Ezt részben a tárgyalás folytonosságára vonatkozó büntetőeljárás szabályok, részben a személyes szimpátián alapuló, a hivatásos és a laikus bíró közötti munkakapcsolat indokolja.¹³

A Fővárosi Törvényszéken például a tanácsok páros illetve páratlan napokon tárgyalnak. Az ülnök – saját szempontjából „optimális” esetben – legfeljebb heti 3 tárgyalási napon vehet részt, amennyiben a tanács elnöke (a szakzsargon szerint) pótnapozik is. Ez egy hónapban mindössze 13 „ledolgozott” tárgyalási napot jelent. Ebben az esetben tehát az ülnököt „egész havi” ítélezési tevékenységéért bruttó 60 606 forint tiszteletdíj illeti meg, mely jószerivel jövedelem kiegészítésre elegendő. Ezért gyakori jelenség, hogy főként nyugdíjasok és munkanélküliek jelentkeznek ülnöknek, de legalábbis igen ritka esetben jelentkeznek a munkaerőpiacon „keresett,” magasan kvalifikált munkavállalók.¹⁴ Ebből következően az ülnökök „kiválasztódásakor” nem érvényesül maradéktalanul az a célkitűzés, hogy a társadalom széles rétegeit képviseljek az ítélezési tevékenység során. (Nem lehet elkerülni azonban azt a kérdést, vajon a jelen kor viszonyai között szükség van-e az ülnökök széles körű társadalmi reprezentációjára.)

Gyakorlati szempontból problémát jelent az ülnökök tárgyaláson tanúsított passzivitása.¹⁵ Ezt a problé-

a Magyar Ülnöki Egyesület (igen színvonalasan összeállított) honlapján közzétett adatokon alapul: <http://www.ulnokok.hu/tanulmányok-cikkek-linkek.aspx> (letöltve: 2014. 01. 30.)

¹¹ Bjt. 216. § (1) bekezdés és 218. § (2) bekezdés

¹² A bíróság alkalmazásában lévő személy, akinek munkaköri feladata az ülnökök adminisztratív jellegű koordinálása.

¹³ Az 1954. évi II. törvény 12. §-a alapján az ülnököt *legfeljebb egy hónapra* lehetett igénybe venni, jóllehet a bíróság elnöke ezt az időt fontos okból meghosszabbíthatta. Az ülnökök behívása során a bíróság elnökének arról is gondoskodnia kellett, hogy az ülnökök *különböző szakismereteket* képviseljenek. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 41. o.)

¹⁴ Természetesen egy-egy kivétel mindig akad. Egy ülnöki előadóval és számos tanácselnök bíróval folytatott beszélgetés alapján megállapítottam, hogy – részben a fiatalkorúak tanácsára vonatkozó büntető eljárási törvény előírásai következtében – aktív munkavállalók is felfedezhetők a bírói pulpituson, így elsősorban pedagógusok, de a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, illetve valamely önkormányzat alkalmazásában lévő személyek is, ritkább esetben szakértők, jogi egyetemet végzett, de munkaviszonyban (még) nem álló személyek. A megkérdézett hivatásos bírák kivétel nélkül pozitívan fogadták az ülnökök hasznosítható szakképesítését, végzettségét.

¹⁵ Kulcsár Kálmán 1969-ben végzett kutatási eredményei szerint a fővárosban a tárgyalások 70%-ban, vidéken 82%-ban nem tettek fel kérdést az ülnökök. (Ennek az eredménynek az értékelésénél figyelembe kell venni azt is, hogy 22, illetve 14%-ban az ülnökök által feltett kérdés nem is az ügy érdemére vonatkozott.) Tekintettel arra, hogy a vizsgálat minden olyan ügycsoportban eljáró ülnökre kiterjedt, amelyben a törvény értelmében vegyes tanács járt el, Kulcsár feltételezése szerint azonban bizonyos ügycsoportok az átlagosnál alkalmasabbak a laikus érdeklődés felkeltésére, külön vizsgálta a büntetőügyek-

mát több irányból is megközelíthetjük. Egyfelől az ülnökök az ítélethozatal során a hivatásos bíróval azonos jogokat élveznek, hiszen a Be. 14. § (6) bekezdése azonos jogokkal és kötelességekkel ruházza fel őket, legalábbis az ítélezést illetően. Kérdés ugyanakkor, hogy e jogokkal az ülnökök élnek-e egyáltalán. Természetesen az ítélezési tevékenységben biztosított jog nem azt jelenti, hogy a tárgyalás során a hivatásos bírós és az ülnökök tevékenysége azonos. A tanács elnöke készíti elő a tárgyalást, melynek során dönthet az ügy áttételéről, egyesítéséről illetve elkülönítéséről, az eljárás felfüggesztéséről, továbbá intézkedhet eljárási cselekmények elvégzése iránt, valamint az ügyet öttagú tanács elé utalhatja stb. A tárgyalást a tanács elnöke nyitja meg és vezeti, valamint megállapítja az elvégzendő cselekmények sorrendjét. A tanács elnöke gondoskodik a tárgyalás méltóságának megőrzéséről és a tárgyalás rendjének fenntartásáról. A tárgyalási jegyzőkönyveket – a jegyzőkönyvvezetőn kívül – főszabály szerint a tanács elnöke írja alá. Ő állapítja meg, hogy a bizonyítási eljárás befejeződött, és ő hívja fel a jogosultakat a perbeszédre és felszólalások megtartására, valamint határozza meg a védőbeszéd sorrendjét. Ítélethozatalt követően a tanács elnöke olvassa fel az ügydöntő határozat rendelkező részét, és mondja el az indokolás lényegét, nyilatkoztatja a fellebbezésre jogosultakat, végül a tárgyalást berekeszti.¹⁶

A tárgyalás folyamatában tehát az ülnököknek csupán kisegítő szerep jut. Így például segíthetnek a tanács elnökének a tárgyalás technikai előkészítésében, a tárgyalás során a vádlotthoz, tanúhoz, szakértőhöz kérdést intézhetnek.¹⁷ A gyakorlati tapasztalatok szerint azonban a kérdés jogával az ülnökök igen ritkán élnek.¹⁸ Ez visszavezethető arra is, hogy a bírós minden olyan kérdést feltesz, amit az ülnök is feltett volna, és kétségtelen, hogy a tárgyalás előtt nem az ülnök, hanem a hivatásos bírós az, aki az ügy iratait részletesen áttanulmányozta.¹⁹ Látszólag fontos garanciális sza-

ben eljáró ülnökök kérdés feltevési hajlandóságát. Ez utóbbi ügycsoportban az ülnökök 27%-a érdemi kérdést tett fel. A képet tovább árnyalja az a megállapítás, hogy az ülnökök a büntetőbíráskodásban is közérdeklődésre számot tartó élet és testi épség elleni, valamint a család, ifjúság és nemi erkölcs elleni büntetőcselekmények tárgyalása során tettek fel legszívesebben érdemi kérdéseket, mégpedig a megkérdezettek 40%-a. (Kulcsár Kálmán: A népi ülnöki részvétel vizsgálata. In: A népi ülnök részvétele a bírós ítélezésben, Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézetének Kiadványai, Budapest, 1971. 32. o.)

¹⁶ Be. 244. § (1) és (2) bekezdés, 245. §, 250. § (4) bekezdés, 263. § (1) bekezdés, 273. §, 274. § (1) bekezdés, 281. § (1) bekezdés, 313. §, 317. § (2) bekezdés, 321. § (3) bekezdés, 323. § (1) bekezdés, 328. §

¹⁷ Az ülnökök tevékenységével kapcsolatos kérdésekre kaptam olyan választ tanácselnök bíróktól, hogy egyik ülnök segítene szokott bizonyos adminisztratív teendő elvégzésében, mint például a tanúk útiköltségének vagy a büntetőjogi költség kiszámításában. Egy bírós nyilatkozott úgy, hogy – relatív fiatal – ülnökeit még mobiltelefon híváslista elemzésébe is be tudta vonni egy olyan ügyben, melyben száz oldalt is meghaladó mennyiségű híváslista elemzésére és értékelésre volt szükség.

¹⁸ Egy lengyelországi kutatás eredményeként megállapították, hogy az ülnökök érdeklődésének fő tárgya a büntetőügyekben a tettes személye, magatartása, életkörülményei, míg a hivatásos bírós általában a tettes cselekményére koncentrált. (Kulcsár: i. m. 57. o.)

¹⁹ A megkérdezett bírók egyiké sem nyilatkozott úgy, hogy az ülnökök még a tárgyalás megkezdése előtt igényt tartottak volna arra, hogy az ügy iratait tanulmányozzák. A bírós azonban legalább a vádiratot az ülnök rendelkezé-

bály, hogy a vádirat benyújtását követően – a Be. 274. § (1) bekezdésében megjelölt eseteken kívüli – a legfontosabb határozatokat tanácskozás után – szavazással hozza meg a bíróság. Így – elméletileg – a tárgyalás előkészítése keretében is a tanácsnak kell döntést hoznia az eljárás megszüntetéséről, valamint a személyes szabadság elvonásával vagy korlátozásával járó kényszerintézkedésekről. „Papírforma szerint” amennyiben a szavazás nem egyhangú, a határozatot a többségi szavazat dönti el.²⁰ Matematikailag tehát az ülnökök mind a háromtagú, mind az öttagú tanácsban „leszavazhatják” a hivatásos bírót. Kérdés, hogy erre valaha is sor került-e már?²¹

A laikus bíráskodás „aranykorában”²² a tanács „vezetőjének” a feladata volt, hogy a népi ülnökök az eljárás egész tartama alatt, különösen a határozat meghozatalakor aktív közreműködéssel járuljanak hozzá az ügyek elbírálásához. A bírósokat és ülnököket az ítélezésben megillető jogok, illetve az őket terhelő kötelezettségek azonosságából levezethetően a tanács vezetője köteles volt bevonni az ülnököket a határozatok indokolásának előkészítésébe is. A népi ülnököknek „a józan észről vezetve, az osztályharc szempontjai szerint, belső meggyőződése alapján” kellett döntést hoznia, véleményeltérés esetén nem volt köteles a tanácsvezető álláspontját elfogadni.²³ Ha az ideológiai töltetű elvonatkoztatunk, az ülnöki aktivitás szorgalmazása a tanácselnök részéről napjaink társas-

sére szokták bocsátani a tárgyalás megkezdése előtt, néhány bírós arra is ügyel – különösen a nagyobb terjedelmű ügyekben – hogy az ülnök a vádiratot már hetekkel a tárgyalás megkezdése előtt megkaphassa.

²⁰ Be. 250. § (4) bekezdés 2. mondata, 256. § (1) bekezdés, 273. § (3) bekezdés, 286. § (4) bekezdés

²¹ Kulcsár erre a kérdésre is kereste a választ. Eredményei szerint a budapesti ülnökök 44%-ának, a vidékiek 60%-ának nem volt még eltérő véleménye a bírótól. Érdekesebb ennél az, hogy a véleményeltérést az ülnökök 55%-a illetve 72%-a nem vagy csak ritkán juttatta kifejezésre. (A mezőgazdasági fizikai dolgozók 76%-a, a háztartásbeliek 84%-a nem fejezte ki eltérő véleményét. Az összértéket a szellemi foglalkozásúak véleménynyilvántárási hajlandósága javította kissé.) Kulcsár i. m. 28–29. o.

A kérdőíveken alapuló megállapítások az 1960-as, 1970-es évek viszonyait tükrözik, amikor az életviszonyok kétségkívül kevésbé voltak összetettek, mint napjainkban. (Gondoljunk csak a bonyolult tényállású, jogi és számviteli szempontból is nehezen megítélhető gazdasági büntetőcselekményekre stb.) Szintén leszögezhetjük, hogy – társadalmi és politikai okból kifolyólag – az ülnökök és a hivatásos bírák közötti hierarchikus viszony nem lehetett kiegyeztetettebb akkor, mint a magas képzettséget előnyben részesítő jelenkori viszonyok között. Ezt a feltételezést támasztotta alá valamennyi, általam megkérdezett hivatásos bírós válasza is. A bírós többsége úgy nyilatkozott, hogy a tanácskozás során „megbeszéljük” a tényállást, a minősítést stb., és a hivatásos bírós tulajdonképpen „hangosan gondolkodva” az ülnökök elé tárja a döntéshozás folyamatát, mintegy levezetve az ítéletben megfogalmazandó döntést (tehát azt, hogy a vádlott milyen tényállás alapján, milyen büntetőcselekményben bűnös, és ezért vele szemben milyen büntetést kell kiszabni stb.). A megkérdezett bírók egyike sem nyilatkozott úgy, hogy a büntetőjogi főkérdésben ülnökei valaha is meggyőzték volna ellentétes véleményükről. Arra következtettem tehát, hogy az ülnököknek az ítélethozatal során legfeljebb anynyi szerep jut, hogy a bírós vezénylete alatt együtt állapíthatják meg a büntetést. Akadt olyan bírós ugyanis, aki úgy nyilatkozott, hogy – a saját elképzelésének megfelelő keretek között – kisebb mértékben „hajlandó” volt már korrigálni a büntetést az ülnökök egybehangzó véleménye alapján.

²² Az 1954. évi II. törvény 8. § (1) bekezdése alapján – főszabály szerint – első fokon a Magyar Népköztársaság valamennyi bírósága (büntető, polgári stb. ügyekben egyaránt) egy hivatásos bíróból, mint elnökből, és két népi ülnökből álló háromtagú tanácsban ítélezett.

²³ A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára, i. m. 34–35. o.

bíróságainak is hasznára válhatna, hiszen ennek hiányában csak a tárgyaláson „unatkozó”, funkció nélküli ítélőtársakról lehet szó.²⁴ A népi ülnökök idézett tájékoztatója az előbbi célkitűzés megvalósítása érdekében a tanács vezetőjének kötelességévé tette a hozzá beosztott ülnökök tárgyalás előtti felvilágosítását az ügyről.²⁵

A tanácskozás – titkossága folytán – a bírósági szakasz azon periódusa, mely az ülnökrendszerű és az esküdtszéki bíraskodás esetében is találgatások célpontja. A bírósági tárgyalás főszabály szerinti nyilvánossága ellenére a hivatásos és laikus bírók tanácskozásáról, a szavazást megelőző vitáikról, az esetleges különvéleményekről a törvény értelmében semmilyen információval nem rendelkezhetünk. A tanácsülésen elhangzottak legtöbb esetben a feledés homályába vesznek, hiszen arról csak akkor kell jegyzőkönyvet készíteni, ha a határozat nem egyhangú. (Annak folyamata tehát, ahogyan a hivatásos bíró esetlegesen meggyőzi a laikus bírókat vagy éppenséggel fordítva, „eredményes meggyőzést” követően többé nem rekonstruálható.) A tanácskozás titkossága azonban nemcsak átmeneti jellegű. A döntéshozó fórum esetleges bizonytalansága, a vélemények eltérő mivolta az eljárás résztvevői számára mindvégig rejtve maradnak, hiszen sem a tanácsülési jegyzőkönyvről, sem a kisebbségi véleményen lévő bíró különvéleményéről nem adható másolat, azokat kizárólag a fellebbezési illetve rendkívüli jogorvoslati eljárás során eljáró bíróság, valamint fegyelmi vagy büntetőeljárás kezdeményezése esetén a fegyelmi, illetve büntetőbírósg tekintetheti meg.²⁶

A „színpalak mögött zajló” tanácskozás menetére vonatkozóan a büntetőeljárás törvény tartalmaz néhány kötelező előírást, melyből következtetéseket vonhatunk le arra nézve, mi történik az ügydöntő kérdések meghozatala előtt a tanácselnök bíró irodájában.²⁷ A tárgyaláshoz hasonlóan a tanácsülést is a hivatásos bíró vezeti, aki először is tájékoztatást ad a jogban járatlan ülnökök számára arról, hogy – az eljárás szakaszának, a bizonyítás eredményének, illetve egyéb objektív körülmények függvényében – milyen határozat hozható. Így például arról, hogy a tárgyalás előkészítése során tartott tanácsülésen az ügy érdemében csupán megszüntető határozat hozható, vagy a bizonyítási eljárás lefolytatását követően lehetőség van a vádlott

bűnösségének megállapítására, és vele szemben büntetés kiszabására, ellenkező esetben pedig a vádlottat fel kell menteni a vád alól (amennyiben nem kerül sor az eljárás megszüntetésére). Ha a bíróság az iratok tanulmányozása során arra a megállapításra jut, hogy az eljárást pl. elévülés, magánindítvány hiánya, tevékeny megbánás stb. miatt meg kell szüntetnie, az erre irányuló döntését – a törvény értelmében legalábbis – szintén ülnökök közreműködésével kell(ene) meghoznia. Az előbbieken túl a hivatásos bíró feladata az ülnök „kioktatása” a releváns törvényhelyekről, a kiszabható büntetési nemekről, azok mértékéről és az alkalmazható intézkedésekről. A felvilágosításnak – elvben – minden, a konkrét esetben alkalmazandó jogszabály és bírói gyakorlat ismertetésére ki kell(ene) terjednie, különösen igaz ez az ún. kerettényállásként szabályozott büntető jogi normák esetében. (Ha mindebbe belegondolunk, egy bonyolult, több vádlottas ügy esetében akár több órát is igénybe vehet, míg a hivatásos bíró „tisztességesen” felkészíti ülnökeit a döntéshozásra.)

Az ítélethozatal céljából tartott tanácsülés első lépése a történeti tényállás megállapítása. Ez a mozzanat az, amikor a laikus bíró valóban „hozzátehet” valamit a hivatásos bíró munkájához. Annak megállapítása ugyanis, hogy – a vád és a védelem ellentétes állításai ismeretében – „mi történt valójában” a büntetőügyek egy részében nem igényel jogi ismereteket, de logikus gondolkodást és némi emberismeretet igen. Az tárgyalóteremben „igazmondásra nem kötelezett” vádlott szavahihetőségének, a tanúnak a sértett vagy vádlott irányában való elkötelezettségének megítélése sok esetben megfelelő élettapasztalatot, nem ritkán tárgyalási tapasztalatot igényel. (Ebből a szempontból legalábbis praktikusnak tűnhet, hogy az ülnökök megbízatása főszabály szerint 4 évre szól.) Igaz ugyanakkor az is, hogy tárgyalási rutinnal rendelkező személynek ott van a hivatásos bíró.

Az ülnökök passzivitására, valamint a döntéshozás során alárendelt szerepükre levont következtetésekkel ellentétes értékítéletet tükröz a Be. 373. § II. a) pontjának szabálya. Eszerint ugyanis abszolút hatályon kívül helyezési ok a bíróság összetételére vonatkozó szabály megsértése. Olyannyira, hogy a törvény a hatályon kívül helyezési okok között – az eljárás megszüntetését eredményező okok után – elsőként rögzíti, hogy amennyiben az eljáró bíróság nem volt törvényesen megalakítva, vagy a tárgyaláson a tanács tagjai nem voltak mindvégig jelen, a másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletét az ügy érdemi vizsgálata nélkül hatályon kívül helyezi, és az elsőfokú bíróságot új eljárásra utasítja. Tehát, ha a bíróság a Be. rendelkezéseivel ellentétesen, ülnökök közreműködése nélkül járt el, vagy a fiatalkorúak elleni büntetőeljárásban az egyik ülnök nem pedagógus volt,²⁸ az eljárást meg kell

²⁴ Valamennyi általam megkérdezett bírót nyilatkoztattam arról, mi a véleménye az ülnökök részvételéről a tanácsban. A leggyakoribb válasz az volt, hogy a bírót tulajdonképpen „nem zavarja” az ülnök jelenléte, ugyanakkor egyikük sem nyilatkozott úgy, hogy igényt tartana arra, hogy (jelenlegi) ülnökei kérdést intézzenek a vádlotthoz, tanúkhöz stb. Az egyik legpozitívabb válasz szerint önmagában az a tény, hogy a bíróság háromtagú tanácsban jár el, emeli a bírói tekintélyt.

²⁵ A tárgyalást megelőző napon, de legalább közvetlenül a tárgyalás előtt a tanácsvezető ismertette a tárgyalandó ügy tényállását, a bizonyítás előre látható irányát, a döntéshez szükséges jogszabályok lényegét és célját. Ezen túlmenően fel kellett tárnai az ülnökök előtt az eljárás politikai, gazdasági, társadalmi viszonyait is. Mindez leírva természetesen az az idealizált kép, melyből feltehetőleg annyit valósult meg, amennyi a tanácsvezető kapacitása és lelkiismeretessége folytán kivitelezhető volt.

²⁶ Be. 255. §

²⁷ A Be. 256. § (2)–(4) bekezdése alapján

²⁸ A fiatalkorúak tanácsában a pedagógus ülnök részvételének kötelező jellege már a korábbi, 1973. évi I. törvény hatálya alatt is érvényesült. Az akkori Legfelsőbb Bíróság 4/1999. Büntető jogegységi határozata ugyanis kimondta, hogy a fiatalkorúak büntetőeljárásában a tanács összetételére vonat-

ismételni. Ugyanígy abszolút hatályon kívül helyezést eredményez, ha a tanács tagjai közül akár a hivatásos bíró, akár az ülnök nincs végig jelen a tárgyalások valamelyikén, illetve a tárgyalás valamely részén, tehát pl. az egyik tanú kihallgatásakor csak ketten vannak jelen a tárgyalóban a tanács tagjai közül. Ezt a szabályt pontosítja a Kúria még Legfelsőbb Bíróságként hozott 1/2002. BJE határozata valamint a 65. BK vélemény, mely szerint a tanács összetételében bekövetkezett változásra vonatkozó törvényi előírás megsértése nem feltétlen, hanem csupán relatív hatályon kívül helyezési ok. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a tanács összetételében az ülnök személye megváltozott, és a bíróság a Be. 287. § (3) bekezdésével ellentétben a tárgyalás anyagának ismertetésével nem ismételte meg a tárgyalást, a másodfokú bíróságnak mérlegelnie kell, hogy ez a hiányosság lényeges hatással volt-e az eljárás lefolytatására, a bűnösség megállapítására, a büncselekmény minősítésére, a büntetés kiszabására vagy intézkedés alkalmazására.²⁹

A népi ülnökök számára 1954-ben kiadott tájékoztató füzet markánsan elhatárolta egymástól a hivatásos bírót a nem hivatásostól, az ülnököt bizonyos értelemben előbbre sorolva a hivatásos bírónál.³⁰ Figyelemre méltó szabály ugyanakkor, hogy a késedelmesen érkező, engedély nélkül távozó, kötelességét nem teljesítő, illetőleg a tárgyalás rendjét megzavaró ülnököt a tanács elnöke pénzbírsággal sújthatta, valamint az okozott költség megtérítésére kötelezhette. Fegyelmi vétség megállapítására alkalmas cselekmény esetében pedig a tanács elnöke az ülnököt a tisztességéből felfüggeszthette, és visszahívása céljából a küldő szervezethez fordulhatott.³¹ (A hatályos büntetőeljárás törvény nem nevesíti az ülnök rendzavarását, csupán a vádlót, az ügyészt, a védőt és a pótmagánvádló képviselőt).³² Ma annak az ülnöknek, aki ellen ülnökké megválasztásának ideje alatt büntetőeljárás indul, működését felfüggesztik, és a tárgyaláson többé nem vehet részt. Amennyiben az ülnök magatartása a bíróság munkáját hátráltatja (például rendszeresen elkésik a tárgyalásról, vagy az ülnöki tevékenység ellátására alkalmatlan állapotban jelenik meg), illetve a magatartása a bíróság tekintélyét rombolja (például rendsze-

ren elalszik a tárgyaláson, vagy a tárgyalás szünetében a vádlottal, védővel beszélgetést folytat az ügy érdeméről, melynek során kifejezésre juttatja véleményét a tanúk szavahihetőségét illetően, továbbá, ha ápolatlanul jelenik meg a bíróságon stb.), a tanácselnök bíró az ülnöki előadóhoz fordulhat, és végső esetben kezdeményezheti a tanácsból történő „eltávolítást.”

Annak ellenére, hogy az ülnökök évtizedek óta jelen vannak a magyar igazságszolgáltatásban, sőt ebben az időszakban a „laikus elem” létét az ítélezésben – korábban az Alkotmány – ma az Alaptörvény is előírja, nem lehet állítani, hogy az ülnöki tevékenység a súlyával arányos „megbecsülésnek örvendene” a jogi szabályozás terén. Mivel a jogalkotás nem ad kellő súlyt az ülnöki tevékenységnek, véleményem szerint annak nincs valódi súlya a gyakorlatban sem. Fogarasi József cikke³³ (mely a következő gondolatokat ébresztette bennem) még a 2008. évben hatályos Bszi. (a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló törvény), Bjt. (a bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény), valamint az Alkotmány érvényességének ideje alatt készült. Megállapításai azonban az Alaptörvény, és a 2011. évben elfogadásra került, jelenleg hatályos Bszi., illetve Bjt. vonatkozásában is megállják a helyüket. Alaptörvényünk 27. §-ának (1) bekezdése rögzíti a társas bírászkodás elsődlegességét, hiszen kimondja, hogy „a bíróság – ha törvény másként nem rendelkezik – tanácsban ítélezik.” Az Alaptörvény szóhasználatában a „laikus részvételt” a „nem hivatásos bírák” testesítik meg, akik „törvény által meghatározott ügyekben és módon vesznek részt az ítélezésben” [27. § (2) bekezdés]. A 26. cikk a bírák független, befolyástól mentes ítélezését, a kizárólag sarkalatos törvényben meghatározott okon és eljárás alapján alapuló elmozdíthatóságát a hivatásos és nem hivatásos bírák számára egyaránt garantálja. (Különbség, hogy a hivatásos bírakat a köztársasági elnök nevezi ki.) Elgondolkodtató tehát Fogarasi felvetése, hogy a Bszi. és a Bjt. megszövegezésében közreműködők miatt „feledtek meg” a nem hivatásos bíró kifejezésről, hiszen e törvények terminológiája szerint ők „csupán” ülnökök. Holott az ülnökök a bírákkal egyező módon „függetlenek, a jogszabályok alapján, meggyőződésüknek megfelelően döntenek, ítélezési tevékenységükkel összefüggésben nem befolyásolhatók és nem utasíthatók.”³⁴ Sőt az ülnököknek az ítélezésben a bíróval azonos jogaik és kötelezettségeik vannak.³⁵

Ha a hivatásos bírák ülnöki felvilágosítással kapcsolatos feladatát nézzük, szükségesnek mutatkozik valamiféle iránymutatás az ülnökök számára, hiszen tagjaik a legkülönfélébb szakmai végzettséggel rendelkező állampolgárok közül kerülnek ki. Erre azonban

kozó szabály megsértése feltétlen eljárási szabálysértés, mely rendelkezést a nem ügydöntő végzés elleni fellebbezés esetében is alkalmazni kell. Ilyen okból az elsőfokú határozatot abban az esetben is hatályon kívül kell helyezni, ha azt a másodfokú bíróság a felnőtt korú terhelt fellebbezése folytán bírálja felül.

²⁹ Be. 375. § (1) bekezdés

³⁰ A tájékoztató Lenin elvtárs szavait idézve jellemezte a burzsoá és a szocialista bíró közti különbséget: „A hivatásos bíró (t. i. a burzsoá bíró) belenézi a törvénykönyvbe, elolvassa a szabályt és egyebet hallani sem akar: tehát szabálysértés történt, azért felelnie kell, én mást semmit sem tudok. A vezető és munkások közül választott bírák (t. i. a szocialista bírák) nem csupán a papírokat nézik, hanem az életet is. Hiszen olykor valamely szabály papíron nyugodtan megáll, a valóságban azonban egészen mást eredményez.” A tájékoztató előírásai szerint az ülnököknek az élet adottságait, a helyi körülményeket és viszonyokat megvizsgálva kell az ítéletet kialakítaniuk. (A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 36. o.)

³¹ A népnek a büntető igazságszolgáltatásban való részvételéről és a fellebbezést egyszerűsítéséről szóló 1949. évi XI. törvény 6. § (1) és (2) bekezdése

³² Be. 245. §–247. §

³³ Fogarasi József: A bírósági ülnökök jogállása, Magyar Polgármester 10. évfolyam, 3. szám (2008. május) 2. o.

³⁴ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 3. §-a

³⁵ A bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvény 15. § (1) bekezdése

a későbbiekben bemutatásra kerülő önszerveződés keretein túl nemigen van lehetőségük. A bírák jogállásáról és javadalmazásáról szóló törvény csupán a bíróság elnöke által *legalább évente egy alkalommal* megrendezendő ülnöki értekezlet megtartását írja elő, ami önmagában nem nyújthat elegendő támpontot az ítélkezési tevékenység ellátásához. Sok esetben arra sem elegendő, hogy az ülnököt megfelelő tárgyalási magatartással „vértezzék fel.” Csak összehasonlítás-képp: a népi ülnökök számára az 1950-es években havonta két ülnökértekezletet, ún. aktívát kellett tartani, melynek megszervezése és összehívása a bíróság vezetőjének feladata volt. Az értekezletet főszabály szerint a bíróság elnöke vezette, de ezzel a feladattal más bírót is megbízhatott. Az értekezletek elsődleges célja az ítélkezési feladatok megvitatása volt az ülnökök által felvetett gyakorlati kérdések alapján. *A vitás kérdéseket elsősorban nem jogi, hanem társadalompolitikai szempontból kellett megtárgyalni.* Ezen túlmenően félévente ún. összülnöki értekezlet megtartására is sort kellett keríteni, melynek az időszerű igazságügyi feladatok képezték tárgyát. Elvárásként fogalmazták meg az ülnökök aktív részvételét az értekezleteken.³⁶

Az ülnökök bírósági keretek közt nem részesülnek szervezett és rendszeres iránymutatásban. Részben ennek a hiányosságnak a megoldására jött létre 2012. január 12-én a Magyar Ülnöki Egyesület, melynek jelenleg 113 tagja van.³⁷ Az alapítók – felismerve, hogy az ülnököket a jogalkotó számos kérdés vonatkozásában „magára hagyta” – társadalmi szervezetet hoztak létre abból a célból, hogy emeljék az ülnöki tevékenység színvonalát, megerősítsék az ülnökök társadalmi és igazságszolgáltatáson belüli szerepét, és nem utolsósorban elősegítsék a bírósági ülnököket megillető jogok érvényesülését. A Magyar Ülnöki Egyesület honlapján olvasható célkitűzések közt szerepel a „szakmai bírászkodás” (a büntetőeljárás törvény terminológiája szerint a hivatásos bíró) mellett a társadalmi igazságosság érvényre juttatása.³⁸ Bár egyfelől érthető, mire utal az Egyesület e cél megfogalmazásakor, a magam részéről mégis szerencsétlennek érzem a mondat üzenetét. Álláspontom szerint azt sugallja ugyanis, hogy a „szakmai” és a „társadalmi igazságosság” nem feltétlenül járnak együtt, ad absurdum nem lehetnének együttesen jelen az egyesbírósági döntéshozásban. Véleményem szerint az Egyesület céljai és tevékenysége maximálisan kifejezésre juttatja azt a belső ellentmondást, mely a laikus bírászkodás e formáját illetően megfogalmazható. Az ülnöki rendszer a kontinentális jogrendszer társasbírósági formája, melynek alapvető célja a materiális igazság érvényre juttatása. Az anyagi igazság kiderítése iránti igény alapvetően meghatározza napjaink vegyes eljárási rendszerét is,

és így a bizonyítás folyamatát. Természetesen nem képez kivételt ez alól az ügydöntő – a büntetőjogi felelősség kérdésében való – döntés meghozatala sem. A tanácsülésen tehát a hivatásos bírónak és az ülnöknek is ugyanaz a célja és a feladata: a helyes tényállás megállapítását követően a jogszabályok helyes alkalmazásával igazságos ítéletet hozni. Az angolszász jogrendszerrel eltérően a laikus bírónak nem csupán ténykérdésben kell döntést hoznia, hiszen a bírósági tárgyalás ebből a szempontból nincs külön részekre osztva. A történeti tényállás vizsgálatával párhuzamosan merülnek fel, illetve merülhetnek fel olyan kérdések, amelyek megértése jogi ismeretek nélkül sokszor nehéz. Jogban járatlan személy nem feltétlenül érti a kerettényállásként megfogalmazott büntetőjogi normákat kitöltő jogszabályok értelmezése körüli vitát, vagy valamely törvényi tényállási elem megállapíthatósága kérdésében felmerült bizonyítási problémát. Ahogyan arról a tanácsülés kapcsán már szó volt, a tanácselnök bíró köteles az ügydöntő határozat meghozatala előtt a büntetőeljárás törvényben rögzítettek szerint felvilágosítást nyújtani az ülnököknek. Praktikusan ennek már a legelső tárgyalás előtt meg kell(ene) történnie, hiszen – különösen egyes bonyolultabb gazdasági bűncselekmények esetében – bizonyos alapvető ismeretek hiányában már a vádlott kihallgatásán elhangzottak is értelmezhetetlenek az ülnökök számára. Ebből a szempontból nem elvetendő, sőt támogatandó célkitűzése a Magyar Ülnöki Egyesületnek a továbbképzések, szakmai találkozók megszervezése. Az OIT Hivatalán belül működő Magyar Bíróképző Akadémia adja ki az Ülnöki kézikönyvet, melynek „legfrissebb,” 2007. évi kiadása 19 oldalban foglalja össze a büntetőeljárás szabályokat, és 34 oldalban a legalapvetőbb büntető anyagi jogi ismereteket.³⁹ Ez utóbbi azonban kizárólag a Btk. Általános Részére szorítkozik, hiszen „a Btk. Különös Részének ismertetése meghaladná a mű kereteit, figyelemmel arra is, hogy a Btk. és a Be. módosításai miatt folyamatosan változnak azok az ügyek, amelyekben az ülnökök részvétele kötelező.”⁴⁰ Az ülnökök „mostoha” helyzetét kifejezi az a tény is, hogy a jogszabályváltozások ellenére a 2007. évi kiadvány óta nem készült újabb kézikönyv az ülnökök számára.

Az Egyesület megalakulása óta kétszer rendezett az ülnökök számára ún. ülnökakadémiát, elsősorban bírók által speciális témákban, illetve jogszabályváltozások kapcsán tartott előadások formájában. Az Egyesület fontos célja a Bírósági Ülnökök Etikai Kódexének megalkotása, melynek érdekében 2013 februárjában létrehozták az ún. kódextanácsot. A Tervezet⁴¹ szerint a Kódex minden ülnökökre érvényes etikai elveket és magatartási szabályokat tartalmaz majd, valamint spe-

³⁶ A Magyar Népköztársaság igazságszolgáltatása – Tájékoztató a népi ülnökök számára i. m. 39–40.

³⁷ <http://www.ulnokok.hu/magunkr%C3%B3l.aspx>, (letöltve: 2014. 01. 30.)

³⁸ Megjegyzendő, hogy a Magyar Ülnöki Egyesület ezt a gondolatot nem emelte az Alapszabályban rögzített céljai közé.

³⁹ A Kézikönyv ismerteti az ülnökök jogállását, valamint a Pp. és az Mt. legfontosabb szabályait is.

⁴⁰ <http://ulnokok.hu/data/sites/1/A%20btk%20%C3%A11tal%C3%A1nos%20r%C3%A9sz%C3%A9nek.pdf> (letöltve: 2014.01.30.)

⁴¹ <http://www.ulnokok.hu/Data/Sites/1/%C3%BCln%C3%B6ki-etikai-k%C3%B3dex-tervezet.pdf> (letöltve: 2014.01.30.)

ciális szabályokat a pedagógus ülnökök vonatkozásában. A Tervezet általános követelményként fogalmazza meg – többek között – az élettapasztalaton alapuló társadalmi igazságosságra törekvést, a kollégákkal és a „szakemberekkel” való együttműködést, a kulturált megjelenést illetve viselkedést, a média kritikájától, valamint a közvélemény befolyásolásától mentes, pártatlan döntéshozás kötelezettségét (IV. pont 2., 3. 4. és 6. mondatai). Figyelemre méltó a Tervezet IV. pontjának 10. mondata, mely előírja az ülnökök számára az önképzést, valamint a korszerű szakmai ismeretek elsajátítására irányuló folyamatos igényt. Az V. pont a pedagógus ülnökökre tartalmaz speciális előírásokat, melyek közül kiemelést érdemel a pedagógus ülnökök széles körű jogszabályi ismeretének kötelezettsége (2. mondat). Az ülnökök képzése, jogban való jártasságuk érdekében tett erőfeszítések azt az üzenetet hordozzák, hogy a materiális igazság megállapítása ma már elképzelhetetlen jogi ismeretek nélkül. A megfelelő színvonalú és tempójú munkavégzéshez éppen ezért – *horribile dictu* – értelmes ülnökökre van szükség. Tehát, ha nem is éppen jogi, de magas színvonalú általános műveltséggel kell rendelkeznie annak, aki ülnöki tevékenységre adja a fejét. (Ennek hiányában ugyanis az ülnök semmit nem fog fel az igazságügyi könyvszakértő véleményéből, vagy nem fogja érteni, mit állapított meg az orvosszakértő a sértett sérülései kapcsán. Holott a szakértői véleményen alapuló megállapítások még „csak” a tényállás részét képezik.)

Mindez azonban további problémák forrása lehet. Egyfelől a laikus részvétel eredendő célja éppen nem az, hogy „önképző jogászok” próbálják felvenni a versenyt hivatásos bírótársaikkal. Másrészt az imént felvázolt „elit” ülnök ideáltípusa nem reprezentálja megfelelően a társadalom széles rétegeit, hiszen majdnem akkora „űr tátong” a hivatásos bíró és egy írni-olvasni éppen tudó vádlott között, mint a nem jogi, de bármilyen felsőfokú végzettséggel rendelkező ülnökkel történő összehasonlítás során. Ha pedig képzettség és jogi ismeretek terén – egyébként nem ok nélkül – magas színvonalat várunk el az ülnököktől, felmerül a kérdés, mi fogja feloldani a honlapról idézett ellentétet a „szakmai” és a „társadalmi igazságosság” között? Ezek után azt a következtetést kell levonnunk, hogy az ülnökök mégoly szimpatikus jogi képzése olyan, mint a fából készült vaskarika.⁴²

A megkérdezett bírók nyilatkozatai, valamint saját tapasztalataim is annak a megállapítására készítettek, hogy az egyszer már „jól bevált,” megfelelően „kioktatott” ülnök nagy kincs. A tárgyalás folytonosságának követelménye miatt fontos, hogy az ülnök pontosan

és megbízhatóan megjelenjen a tárgyalásokon. (Igaz, hogy ülnöki ügyelettel rendelkező nagyobb bíróságokon – mint például a Fővárosi Törvényszéken – lehetőség van arra, hogy a hiányzó ülnököt az ügyeletes ülnökkel pótolják, de ebben az esetben a korábbi tárgyalásokat – legalább a tárgyalás anyagának ismertetésével – meg kell ismételni, ami egy „sokvádlottas,” sok tanú kihallgatásával járó tárgyalás esetében több óras felolvasást tesz szükségessé a tanács elnöke részéről.) Tekintettel arra, hogy az ülnök a 4 éves ciklus lejártát követően újraválasztható, nem meglepő, hogy a bírói tanácsok változatlan összetétellel hosszú évekig, évtizedig dolgoznak együtt, hiszen erre vonatkozó tiltást jogszabály nem tartalmaz. Ennek következtében a megválasztott ülnökök jelentős része „tartalékjátékos” marad, és sohasem jut el a tárgyaló teremig, hiszen az ülnöki előadó legfeljebb a kiesők (elhunyt, 70. életévét betöltött, munkaviszonyt létesítő ülnökök) helyére oszthatja be őket.⁴³

További problémát jelentenek az ülnökök tárgyi és infrastrukturális körülményei. Annak az ülnöknek, aki komolyan veszi a feladatát, a tárgyalásra történő érdemi felkészüléshez hasonló körülményekre lenne szüksége, mint amilyennel a hivatásos bíró rendelkezik. Az önálló íróasztal, telefon, számítógép (esetleg jogtár használat) azonban nem minden bíróságon oldható meg maradéktalanul. A lelkiismeretesebb ülnökök is sok esetben csak a tárgyalás előtti percekben ismerkedhetnek az ügy irataival, hiszen az iratokat a hivatásos bíró általában haza viszi tárgyalásra felkészülés céljából.⁴⁴

Az ülnöki rendszer megtartásáról illetve elvetéséről történő állásfoglalás során figyelmet érdemel Kulcsár Kálmán funkcionális meghatározása: „az ülnök funkciója az igazságügyi szervezet számára (is) a környezetet alkotó társadalom közvetlen képviselője a tárgyalás és az ítékezés során.” Kulcsár szerint e funkció három dimenzióban érhető tetten:

1. Az ülnök a mindenkori társadalmi-történelmi viszonyok között alakítja ki álláspontját. Mivel azonban a hivatásos bíró is ugyanabban a társadalmi-történelmi helyzetben él és fejt ki tevékenységét, az ülnöki vélemény jelentőségét egyfelől az a körülmény hordozza, hogy az ülnökök a társadalom más és más rétegeinek érdekét képviselik. A hivatásos bíró és a laikus bíró véleményének ütköztetése abból a szempontból is hasznos lehet, hogy az előbbi bíró értékítéletét a

⁴² Hasonló véleményt fogalmazott meg Kulcsár Kálmán a már idézett tanulmányában: „A népi ülnöki tevékenység ideális modellje szempontjából az első ízben megválasztott ülnökök nagyobb arányára kellene törekedni. Az ülnöki funkció kibontakoztatása ugyanis nem a jogi jártasságot, s nem a bírósági szervezeti tapasztalatot igényli. (...) A „gyakorlott” ülnök tehát esetleg „kényelmes” lehet a hivatásos bíró szempontjából, minthogy azonban az ülnök funkciója a társadalom oldaláról kiinduló hatás fokozott érvényesítése a bírósági eljárásban, így kívánatosabb az ülnöki állomány időszakos megváltoztatása.” Kulcsár: i. m. 19. o.

⁴³ A 2011 és 2015 közötti ciklusban például országos szinten 4800, míg fővárosi szinten összesen 520 ülnököt választottak meg, akik közül sokan csak az ülnöki szobáig jutnak el, mint ügyeletesek, amennyiben ilyen az érintett bíróságon egyáltalán léteznek. A Fővárosi Törvényszékhez 154 ülnök megválasztására került sor (akik közül 29 pedagógus, 17 katonai ülnök). 2014 januárjában a Fővárosi Törvényszék Büntető Kollégiumában 28 elsőfokú tanács és 3 Katonai Tanács működött. (A számadatokat oly módon kell értékelni, hogy a Pp. 349/A. §-a alapján – főszabály szerint – munkaügyi perek esetében is egy hivatásos bíróból és két ülnökből álló tanács jár el. Az ülnökök legnagyobb hányada azonban büntetőügyekben ítélik.)

Forrás: <http://www.ulnokok.hu/statisztikak.aspx> és http://fovarositorvenyszek.birosag.hu/sites/fovarositorvenyszek.birosag.hu/files/field_attachment/fbbk_0.pdf (letöltve: 2014.01.30.)

⁴⁴ Fogarasi: i. m. 2. o.

képzése, szervezeti kötöttségei determinál(hat)ják. Az ülnök élettapasztalata, szakképzettsége megkönnyítheti az ítélkezést, elsősorban a tényállás megállapítása során.⁴⁵ (Ezt a gondolatot tartom az ülnöki tevékenység quintessenciájának. Álláspontom szerint – amennyiben a jogalkotó az ülnöki rendszer megtartása mellett foglal állást – az ülnöki tevékenységet érintő eljárási és szervezeti szabályokat olyan szellemben kellene megreformálni, ami elősegíti a laikus elem funkciójának érvényesülését. Mindezek hiányában a nem hivatásos bírók szerepe a döntéshozásban súlytalan marad. Más kérdés, hogy az újraszabályozás előtt definiálni kellene, a XXI. század viszonyai között mi lehet a laikus részvétel rendeltetése, funkciója.)

2. Az ülnök társadalmi ellenőrzési funkciója nem a bíró szakmai ellenőrzésében nyilvánul meg. Az ellenőrzés az esetleges állami befolyással szemben, garanciális jelleggel a vádlott érdekében történik. (Kérdés, hogy e garanciális jelleg az ülnökök jelenlegi csekély kompetenciája mellett érvényre juthat-e.)
3. Legszűkebb értelemben az ülnöki részvétel információs csatornaként is szolgál a munkahelyi, családi és ismerősi kör irányában. (Ez utóbbi funkció – álláspontom szerint – a mai ún. információs társadalomban elhanyagolható.)⁴⁶

⁴⁵ Kulcsár 1969-ben végzett kutatása alapján a bírák 34%-a az ülnök általános élettapasztalatát tartotta a leghasznosabbnak, és csak a bírák 17%-a tartotta fontosnak a speciális szakképzettséget. Ugyanakkor a válaszadók 58%-a nyilatkozott úgy, hogy ha ritkán is, de már hasznosította az ülnök speciális szakképzettségét. (Kulcsár: i. m. 26. o.)

⁴⁶ Kulcsár: i. m. 10–11. o.

Az ülnöki részvétel feltétlenül alkalmas lehet a bírói rutinból származó hátrányok kompenzálására. Az ülnökök jogi képzésének azért nem látom különösebb értelmét, mert a szerepük éppen abban áll, hogy más-ként tekintsenek az ügyre, mint egy jogász. Bár gyakorlati szempontból valóban praktikus, a laikus bíróság eredeti rendeltetését tekintve kifejezetten nem szerencsés az állandó összetételű tanácsok működése. Ekként ugyanis nem juthat érvényre az ülnöki tevékenység azon funkciója, mely a tipizálás kiküszöbölésében nyilvánulhatna meg.

A laikus elem létének akkor van értelme az igazságszolgáltatásban, ha szerepét sem túl, sem alul nem értékeljük ahhoz képest, amit – természetéből adódóan – az ítélkezés során betölthet. Ez pedig nem kevés: a hivatásos bíró segítése a „tett,” az „elkövető” valamint a büntetéskiszabási körülmények ismeretében a nem csupán jogilag helyes, hanem a közösség szempontjából is elfogadható büntetés kiszabása érdekében. A jelenlegi viszonyok között azonban – vélhetően – félre kell tennünk azokat az elveket, amelyeket a laikus részvétel kapcsán eleink évtizedekkel ezelőtt megfogalmaztak. A tanulmányban felvázolt okok miatt napjainkban már nem érvényesülhet az igazságszolgáltatás feletti társadalmi kontroll a „nép egyszerű gyermeke” által. Az viszont határozottan emelhetné az ítélkezés színvonalát, ha a tanácsokban meghatározott ügycsoportokra szakosodott, megfelelő szakképesítéssel rendelkező (könyvelő, adótanácsadó) ülnökök foglalhatnának helyet, akik érdemben tudnák a hivatásos bíró munkáját segíteni. Természetesen egy ilyen döntés meghozatala az ülnökökre vonatkozó szabályok teljes átalakítását tenné szükségessé. ■